

DE ACADEMISCHE VRIJHEID

REDE UITGESPROKEN DOOR DE RECTOR MAGNIFICUS

PROF. DR. J. SPERNA WEILAND

TER GELEGENHEID VAN DE OPENING VAN HET ACADEMISCH JAAR 1980-1981

OP MAANDAG, 1 SEPTEMBER 1980

Auf dieser Freiheit beruht sogar die Existenz der Vernunft, die kein dictatorisches Ansehen hat, sondern deren Ausspruch jederzeit nichts als die Einstimmung freier Bürger ist, deren jeglicher seine Bedenklichkeiten, ja sogar sein *veto* ohne Zurückhalten muss äussern können.

Allemaal aber und ohne allen Zweifel ist es nützlich, die forschende sowohl als prüfende Vernunft in völlige Freiheit zu versetzen, damit sie ungehindert ihr eigen Interesse besorgen könne ... welches allemal leidet, wenn sich fremde Hände einmengen, um sie wider ihren natürlichen Gang nach erzwungenen Absichten zu lenken.

(Kant: Kritik der reinen Vernunft)

Zeer gewaardeerde toehoorders,

"De dood is geklommen in onze vensters". Zo begint een klaaglied in die verzameling van kleine boekjes uit oude tijden, die wij het Oude Testament noemen. De dood kijkt door onze vensters naar binnen en het enige wat ons van hem scheidt is het dunne glas, dat hem niet tegenhoudt.

Het academisch jaar was nog maar even begonnen, toen wij stil werden van de dood van vijf jongens uit ons midden in een boot in de haven van Volendam. Hun namen zijn:

J. van Dort, student in de faculteit der economische wetenschappen

F.C. van der Kolf, student in de faculteit der economische wetenschappen

C.J. Plücker, student in de faculteit der economische wetenschappen

J.R. Tunderman, student in de faculteit der rechtsgeleerdheid

M. Boele, directie-assistent bij Boele's Scheepswerven en Machinefabriek bv.

Ook nadien is de dood in onze vensters geklommen. In de loop van het jaar zijn voorgoed uit ons midden heengegaan:

J.F.G. Jacobs, student in de faculteit der rechtsgeleerdheid

H. Bosland, student in de faculteit der economische wetenschappen

J.P. Boerkoel, student in de faculteit der economische wetenschappen

J.L. van Ark, student in de faculteit der rechtsgeleerdheid

F.A. Benoist, student in de faculteit der economische wetenschappen

D.M. de Roth, werkzaam bij de afdeling Beheer Hoboken

A.P. Vuik, werkzaam bij de afdeling Beheer Hoboken

G.J. van Buchem, student in de faculteiten der economische wetenschappen en der rechtsgeleerdheid

G.E. van Walsum, oud-burgemeester van Rotterdam, die zich zeer heeft ingespannen voor de oprichting van de Medische Faculteit Rotterdam en voor de vestiging van een universiteit in zijn stad.

Ik verzoek U op te staan en een ogenblik stilte in acht te nemen.

¹Toen Bertrand Russell in 1940 werd uitgenodigd om in het College van de City of New York college te komen geven, was dat aanleiding tot een heksenjacht, die in de geschiedenis van de Verenigde Staten niet de laatste zou zijn ². Ik zou daar een lang verhaal over kunnen vertellen, maar U kunt het ook nalezen in zijn *Autobiography* ³, en de essentie van het verhaal is heel eenvoudig. De denkbeelden van Lord Russell over godsdienst en moraal lagen bij de magistraten van de City of New York niet goed in het gehoor, en zij zagen het als hun taak er voor te zorgen, dat die denkbeelden niet in City College zouden worden uitgedragen. U weet - of U kunt tenminste vermoeden - hoe het in zo'n geval gaat. Er komen verdachtmakingen; de verdachtmakingen gaan hand in hand met grove vertekeningen van de man en van wat hij heeft gezegd; het gaat er op lijken dat het bestuur van City College de duivel

zelf naar New York wil halen; de zaak wordt voor de rechter gebracht - heeft het stadsbestuur het recht een besluit van het college van bestuur van City college te vernietigen? - in de rechtszaal worden de grieven tegen Russell en zijn denkbeelden met veel retoriek aan de man gebracht ⁴; er wordt in de kranten over geschreven, want "dit is nieuws, dat wij onze lezers niet mogen onthouden". Kortom, daar in New York waren wij in 1940 weer eens bezig als mensen onder elkaar; vaak is dat, zoals U weet of tenminste behoort te weten, niet zo verheffend. Hoe het zou aflopen laat zich raden; en inderdaad, zo is het afgelopen. De colleges van Russell in City College, die over logica zouden gaan, werden afgezegd. Om recht te doen aan het land van de vrijheid vermeld ik er bij, dat een andere uitnodiging, de eervolle uitnodiging om aan de universiteit van Harvard de William James-lectures te komen geven, niet werd ingetrokken ⁵.

Toen ik in de zomermaanden mijn gedachten liet gaan over de opening van dit nieuwe jaar heb ik nog eens alles langs mij heen laten gaan wat wij in allerlei commissies, colleges en raden hebben besproken: het wetsontwerp, waarin aan het wetenschappelijk onderwijs een tweefasestructuur wordt opgelegd en het verzet daartegen in de universiteiten en in de Academische Raad; het voorontwerp van een wet op het wetenschappelijk onderwijs, dat om onduidelijke redenen het jaartal 1981 draagt, maar mensen wier blik wat verder reikt spreken al over de W.W.O. 2000; het voorontwerp van een kaderwet voor het hoger onderwijs, waarin op den duur - maar het kan nog wel even duren - de samenwerking van universiteiten en hogescholen met het hoger beroepsonderwijs zal worden geregeld; de verdere uitwerking van de denkbeelden over een Open Universiteit, waarvan wij tot nu toe met zekerheid alleen weten, dat zij in de mijnstreek zal worden gevestigd, en waarvan wij verder kunnen vaststellen, dat zij op de rijksbegroting voor het jaar 1980 voornamelijk werd opgevoerd om de minister wat wisselgeld te verschaffen. Ik noem verder de nota over het universitair onderzoek - de B.U.O.Z. - die tot *doel* heeft het wetenschappelijk onderzoek in de universiteiten en hogescholen overzichtelijker te maken en het beter te coördineren en die in ieder geval tot *gevolg* zal hebben, dat de werkgelegenheid voor ambtenaren er niet minder op wordt; de nota over emancipatie, die ook in onze universiteit aanleiding heeft gegeven tot bewogen discussies, waarbij niet mocht worden gelachen, want bij werkelijk ernstige zaken lacht men niet; de steeds moeilijker verlopende en steeds verder om zich heen grijpende planning, die wij voortaan de Haagse inktvis zullen noemen, en wie aan de ene vangarm denkt te ontkomen wordt wel gepakt door een andere ⁶. Ik noem ten slotte het sombere toekomstbeeld - met minder geld meer moeten doen - waarmee de univer-

siteiten en hogescholen vooral in de laatste maanden worden geconfronteerd. Mocht U van deze opsomming wat duizelig zijn geworden dan kan ik U tot Uw geruststelling zeggen, dat zij verre van volledig is en dat ook de ambtenaren op het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen soms een wat duizelige of afwezige indruk maken.

Met de woorden van Martinus Nijhoff (de dichter, niet de uitgever): "Een stoet van beelden zag ik langs mij gaan", en misschien is ook dit alles wel een "stil mozaïkspel zonder perspectieven"⁷, maar dat zijn sombere gedachten die ik niet mag hebben, nu het werk aan de universiteiten en hogescholen eindelijk goed zal worden geregeld ....

Alle onderwerpen die ik heb genoemd komen in aanmerking voor ten minste één rede bij de opening van het nieuwe jaar, en zonder uitzondering geven zij aanleiding tot principiële overwegingen met betrekking tot onderwijs en wetenschap; maar ik mag slechts één rede houden en niet meer, en de rede die ik mag houden mag met alles er omheen niet langer duren dan drie kwartier.

Zoekende naar een onderwerp voor deze rede en gesteld voor wat, in een taal die men in dit land niet meer spreekt of verstaat, een *embarras du choix* wordt genoemd, heb ik ten slotte gekozen voor het onderwerp "de academische vrijheid"; en dáárom ben ik begonnen met het korte verhaal over de ervaringen van Russell in New York. Wat daar in New York in het geding was, dat was immers de academische vrijheid⁸. Over het belang van ons onderwerp kan ik kort zijn. Er zijn altijd machten geweest die de universiteit naar hun hand hebben willen zetten - kerk en staat in de eerste plaats, maar zij niet alleen - en zo oud als de universiteiten is de strijd voor (en over) de academische vrijheid. Erasmus van Rotterdam, de grote humanist aan wie onze universiteit haar naam heeft ontleend, heeft in zijn tijd voor vrijheid op alle terreinen en dus ook voor de academische vrijheid gestreden; onze universiteit zal alleen dan het recht hebben om zijn naam te dragen, wanneer zij de academische vrijheid hoog in haar vaandel schrijft.

Ik weet dat er veel dramatischer inbreuken op de academische vrijheid zijn geweest en zijn dan het geval Russell. Ik denk aan de vernietiging van de universiteiten en van de Idee van de universiteit in de tijd van het nationaal-socialisme; aan de bezetting in de loop van deze zomer van de universiteit van El Salvador, waarbij meer dan dertig mensen om het leven zijn gekomen; aan het lot van de Russische dissidenten die van de universi-

teiten worden verwijderd en tot zwijgen worden gebracht, aan Sacharov, en ik herinner in het voorbijgaan aan het Sacharov-tribunaal, dat over drie dagen in de Ridderzaal zal beginnen. Misschien zijn er ook in dit land hier en daar instituten, waarbinnen de mensen bepaalde dingen niet mogen zeggen en waarbinnen de voortgang van de wetenschap door strenge taboes wordt geremd. Vergeleken met de universiteit van El Salvador en met het optreden tegen de dissidenten in Sowjet-Rusland is dat natuurlijk een kleinigheid, maar wanneer het zo zou zijn, is ook in dit land de academische vrijheid in het geding.

Piet Grijs meent dat de academische vrijheid, waarvan hij zegt een groot voorstander te zijn, in Nederland niet bestaat⁹. Wie daar wel wat argumenten voor zou willen horen, wie op zijn minst wel zou willen weten wat Piet Grijs onder academische vrijheid verstaat, wordt teleurgesteld. Piet Grijs geeft geen argumenten en ook een definitie ontbreekt. Hoogstens geeft hij een impliciete definitie wanneer hij verderop zegt, dat van hem de mensen hun tijd - de tijd waarvoor de gemeenschap hen betaalt - mogen gebruiken "met het denken en schrijven van de grootst mogelijke nonsens". Soms krijg ik de indruk, dat niet alleen door Piet Grijs, maar ook in de universiteiten en hogescholen van die mogelijkheid een ruim gebruik wordt gemaakt; maar wanneer dat de academische vrijheid is, dan kan men niet tegelijkertijd zeggen dat de academische vrijheid in dit land niet bestaat ....

Ik haast mij nu om te zeggen, dat ik niet door Piet Grijs op mijn onderwerp ben gekomen, en ook niet door de aanvaring van City College met het stadsbestuur van New York, en zelfs niet door de zaak-Sacharov (hoewel het niemand zal kunnen ontgaan, dat het in die zaak om elementaire mensenrechten en dus ook om de academische vrijheid gaat), maar door het voorontwerp van een wet op het wetenschappelijk onderwijs, de W.W.O. 1981. Misschien kan ik het beter anders zeggen: sommige van mijn ervaringen, gedachten en zorgen zijn in de loop van dit jaar rondom artikel 4 van het voorontwerp gaan kristalliseren.

Het voorontwerp begint met algemene bepalingen, de algemene bepalingen op hun beurt beginnen met drie artikelen, die vrijwel ongewijzigd uit de bestaande wet op het wetenschappelijk onderwijs zijn overgenomen. Het enige verschil is dat de hogescholen zullen verdwijnen - dat zij in een andere samenhang weer terug zullen komen laat ik voor wat het is - en dat Delft in het jaar 2000 een technische universiteit zal hebben. Dat is even wennen, en men kan zich afvragen of de wetgever bij het schrijven van arti-

kel 2 wel heeft nagedacht ¹⁰, maar ik denk dat er niet veel verzet zal zijn en dat ook de technische hogescholen en de landbouwhogeschool - straks landbouwniversiteit - het wel goed zullen vinden. Dan volgt een heel nieuw artikel 4:

Aan de instellingen van wetenschappelijk onderwijs wordt de academische vrijheid in acht genomen.

Men kan zich afvragen of het wel zo verstandig is in een wet vast te leggen wat in onze rechtsorde "een ongeschreven beginsel" is ¹¹; maar op onze vraag naar het waarom - en waarom nu - hult de wetgever zich in zwijgen, zodat wij er slechts naar kunnen raden. Dat zal ik niet doen.

Verder valt het op, dat de academische vrijheid in het voorontwerp niet wordt gedefiniëerd, hoewel artikel 5 zeventien definities geeft. Wel bevat de Memorie van Toelichting ¹¹ een omschrijving van wat wij onder academische vrijheid moeten verstaan, maar wat daar staat valt toch tegen, omdat (zo zegt de Memorie van Toelichting) "een gedetailleerde omschrijving - zo al mogelijk - licht tot verstarring en letterknechterij aanleiding zou kunnen geven". Dat is een mooi uitgangspunt, wanneer je een wet gaat maken: vooral geen gedetailleerde omschrijving geven. Naar die maatstaf gemeten is de wet universitaire bestuurs-hervorming van 9 december 1970, de W.U.B., een uitstekende wet.

Wie de zestig regels in de Memorie van Toelichting over de academische vrijheid zorgvuldig leest ziet al spoedig, dat er zeker evenveel over de grenzen van de academische vrijheid wordt gezegd als over de academische vrijheid zelf. Natuurlijk heeft prof. Moll gelijk wanneer hij zegt, dat ook in de wereld van de wetenschap en met name van het wetenschappelijk onderzoek de vrijheid gebonden is aan onvrijheid - aan randvoorwaarden, zou ik liever zeggen, maar ik val niet over een woord - zodat òn vrijheid òn gebondenheid in beschouwing genomen moeten worden ¹². Vrijheid, ook academische vrijheid, kan niet daarin bestaan dat iedereen doet wat hij wil en de middelen krijgt om het te doen. Maar dat is nog iets anders dan in het vage laten wat de academische vrijheid is en de grenzen van die vrijheid nauwkeurig markeren. Het is alsof de wetsontwerper voorziet, dat men zich in ernst op de academische vrijheid zal gaan beroepen. Dan is het altijd handig dat de grenzen al vast zijn getrokken; maar binnen de grenzen is er natuurlijk academische vrijheid en die vrijheid is natuurlijk "van zo fundamenteel belang, dat zij is opgenomen in de algemene bepalingen".

Wat is de academische vrijheid? Ik geef een voorlopige definitie, die ik onmiddellijk wil inruilen voor een betere, wanneer U mij een betere geeft.
De academische vrijheid is de vrijheid van allen in de universiteit om onbe-

lemmerd naar waarheid te zoeken en om wat zij aan waarheid menen te hebben gevonden te zeggen. De academische vrijheid houdt dus in dat kerk en staat en andere machten zich van ieder ingrijpen in het zoeken naar waarheid moeten onthouden, en dat de universiteit de ruimte is van wat Jürgen Habermas de "herrschaftsfreie Diskussion" heeft genoemd ¹³.

In de academische vrijheid onderscheid ik drie dimensies:

1. Het wetenschappelijk onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek mogen niet worden onderworpen aan machten buiten de universiteit.
2. Het wetenschappelijk onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek mogen niet afhankelijk worden van machten binnen de wetenschap zelf.
3. Wetenschappelijk onderwijs en wetenschappelijk onderzoek vereisen, dat wij ons vrijmaken van vooroordelen, conventies, wensen enz. en vooral van Autoriteiten.

Er zijn tussen deze dimensies overgangen: de eerste gaat haast ongemerkt over in de tweede, de tweede in de derde. Ter wille van de overzichtelijkheid heb ik onderscheidingen aangebracht in wat in werkelijkheid één geheel is.

Over ieder van deze dimensies maak ik nu een paar korte opmerkingen die ons misschien wat meer zicht zullen geven op de academische vrijheid.

1. Wetenschappelijk onderwijs en wetenschappelijk onderzoek mogen niet worden onderworpen aan machten buiten de universiteit.

Wij denken daarbij natuurlijk in de eerste plaats aan kerk en staat, maar er zijn ook andere machten die de universiteit naar hun hand zouden willen zetten.

Over de kerk kunnen wij in de Nederlandse verhoudingen kort zijn, zeker wanneer wij de confessionele universiteiten en de theologische faculteiten buiten beschouwing laten, en dat kunnen wij in Rotterdam zonder moeite doen. Ik denk overigens, dat wij van de confessionele universiteiten niet kunnen zeggen, dat de kerk daar het laatste woord heeft en dat de academische vrijheid daar door anathema's en richtlijnen van de kerk in gevaar wordt gebracht.

Met de staat is het anders gesteld; hij is een grotere bedreiging voor de academische vrijheid dan de kerk. Ik denk nog eens terug aan het nationaal-socialisme, dat de universiteiten gewoon in dienst heeft genomen, en wie niet wilde gehoorzamen, kon verdwijnen. Ik denk ook - zonder de grote verschillen tussen het nationaal-socialisme en het communisme te willen ontkennen - aan Oost-Europa, waar de academische vrijheid in ieder geval niet zo ver gaat,

dat critiek op de grondslagen van het dialectisch materialisme wordt toegestaan.

In het Westen is dat natuurlijk anders, zeggen wij, en misschien zeggen wij het te snel. Een rechtstreeks ingrijpen van de overheid zal in het Westen niet zo gemakkelijk plaatsvinden: het geval Russell is een uitzondering, en het is voor de rechter gebracht. Maar hoe staat het met de vrijheid om politieke opvattingen te hebben die bij de overheid niet goed in het gehoor liggen? Ik herinner aan Senator Joseph MacCarthy en aan wat in de jaren vijftig MacCarthyism is genoemd, de grote heksenjacht op de communisten, en er was niet veel voor nodig om van communisme (en dus van landverraad) te worden verdacht. In zijn grote boek over de geschiedenis van Amerika noemt William Manchester de studenten van de jaren vijftig "the silent generation"¹⁴; je kunt maar beter zwijgen wanneer je je toekomst niet in gevaar wilt brengen. Maar er zijn ook moedige mensen geweest, die het tegen de senator en zijn verdachtmakingen voor de vrijheid van de wetenschap hebben opgenomen.

Zijn er ook in dit land machten buiten de universiteit, die de academische vrijheid bedreigen? Ik kan mij uit de geschiedenis van de universiteiten en hogescholen in Nederland in de laatste decennia geen voorbeelden herinneren van mensen, die op grond van bepaalde politieke opvattingen tot zwijgen zijn gebracht of van de universiteit zijn geweerd. In tegenstelling tot Piet Grijs zouden wij dus kunnen zeggen, dat er in Nederland academische vrijheid is; dat er misschien wel mensen zijn die die vrijheid zouden willen vernietigen, maar dat de universiteiten in staat zijn de academische vrijheid te handhaven. Meer dan wat moed is daar niet voor nodig.

Toch behoeft men geen Cassandra te zijn om enige zorgen te hebben. Dat wij anno 1980 te maken hebben met een zekere inperking van de autonomie van de universiteiten en hogescholen is op zichzelf nog geen aantasting van de academische vrijheid, maar het dirigisme van de Haagse machten kan ongemerkt - en stellig ongewild - zijn gevolgen hebben voor de academische vrijheid, waarvan artikel 4 zegt dat zij aan de instellingen van wetenschappelijk onderwijs in acht wordt genomen.

Neem de studenten. Wanneer het wetsontwerp tweefasestructuur wordt aangevaard, zullen alle studierichtingen een eerste fase hebben van vier jaar, die met het doctoraalexamen wordt afgesloten. Na het doctoraalexamen zullen de meeste studenten de universiteit moeten verlaten, slechts een minderheid zal aan het onderwijs in de tweede fase kunnen deelnemen, voor de anderen gaat de deur dicht. Wel is er enige speelruimte, iedere student krijgt voor zijn doctoraalexamen ten hoogste zes jaar, maar wie dan de eindstreep nog niet heeft gehaald moet verdwijnen. In de vier tot (ten hoogste) zes jaar die hem zijn toegestaan is een student niet vrij in de keuze van wat hij zal bestuderen en

hoe hij dat wil doen. Zijn faculteit stelt vast welke boeken hij zal bestuderen, welke colleges hij zal volgen, welke weg hij zal gaan. Bij het terugbrengen van de studie tot vier jaar zullen de laatste enclaves van vrijheid waarschijnlijk moeten verdwijnen, aan eigen onderzoek zal een student, afgezien van een enkele kleine scriptie, waarschijnlijk niet meer toekomen, en zou hij op een dag inzien dat hij een andere studie had moeten kiezen dan is het waarschijnlijk te laat om nog te veranderen. Men kan dan wel zeggen dat het geenszins de bedoeling is de academische vrijheid te beperken - integendeel, het is de bedoeling dat aan de instellingen van wetenschappelijk onderwijs de academische vrijheid in acht wordt genomen, zie maar, het staat in artikel 4 - maar feitelijk zal de grote meerderheid van de studenten van dat recht geen gebruik kunnen maken. De Memorie van Toelichting is dan ook consequent: voor studenten bestaat de academische vrijheid in de "vrijwaring van indoctrinatie" en verder valt er niets over te zeggen; verder wordt er ook niets over gezegd.

Neem verder het wetenschappelijk onderwijs. De tweefasenstructuur met het doctoraalexamen na vier jaar betekent waarschijnlijk een nog veel strengere reglementering van het wetenschappelijk onderwijs dan wij nu al hebben. Voor ieder vak zal nauwkeurig worden vastgesteld welk aandeel het zal hebben in de 7000 of 7200 uur die te verdelen zijn, de X uur zullen nauwkeurig worden omgezet in colleges, practica en literatuur, en de faculteitsraad zal er voor zorgen dat docenten die door liefde voor hun vak of door mindere nobele motieven gedreven over de schreef gaan, worden tegengehouden. Het is immers de faculteitsraad, die zowel in de W.U.B. als in de W.W.O. 1981 het onderwijsprogramma vaststelt, en theoretisch kan de faculteitsraad, bij voorbeeld ter wille van de coördinatie, nog veel verder in het onderwijs ingrijpen. In een commentaar op de Memorie van Toelichting bij de W.U.B. - dat is dus de wet waarmee de wetgever in 1970 het bestuur van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs heeft geregeld - zegt Geppaert: "Wel wordt opgemerkt dat de academische vrijheid ... gehandhaafd blijft en ook dient te blijven ... maar de handboeien worden klaargelegd" ¹⁵. Dat het in de regel wel meevalt, is waar; maar dat het structureel zo is geregeld, valt niet te ontkennen.

Ook over het wetenschappelijk onderzoek zou een dergelijk verhaal te vertellen zijn. Ik laat het achterwege, niet alleen omdat mijn verhaal eentonig zou worden, maar ook omdat ik wat tijd over wil houden voor de andere dimensies van de academische vrijheid. Ik wijs alleen nog op een overeenkomst met soortgelijke ontwikkelingen buiten Nederland. In Groot-Brittannië bestaat een University Grants Committee. Deze commissie heeft tot taak de middelen die de overheid ter beschikking stelt te verdelen over de universiteiten. Wij zijn het er over

eens, dat die taak op het eerste gezicht niets te maken heeft met de academische vrijheid. Niettemin stelde de commissie reeds in 1976 vast, dat zij tegen de nadrukkelijke bedoeling in en tegen haar wil steeds meer ging bepalen wat aan de Engelse universiteiten zou worden onderwezen en door welke universiteit een bepaalde tak van wetenschap verder zou worden ontwikkeld ¹⁶. Natuurlijk kan men te goeder trouw volhouden dat een beperking van de autonomie van de universiteiten nog geen aantasting van de academische vrijheid is; maar er is een moment, dat wij moeilijk van te voren kunnen bepalen, waarop een verdere beperking van de autonomie van de instellingen feitelijk gaat neerkomen op een aantasting van de academische vrijheid.

2. Het wetenschappelijk onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek mogen niet afhankelijk worden van machten binnen de wetenschap zelf.

Ook binnen de wetenschap zelf zijn er machten die de academische vrijheid en de "herrschaftsfreie Diskussion" bedreigen. In tegenstelling met de Memorie van Toelichting denk ik niet in de eerste plaats aan "bepaalde politieke opvattingen", die sommigen in de universiteit aan anderen zouden willen opleggen. Een dergelijke "politisering" van de universiteit, die gelijk staat met een vernietiging van de academische vrijheid, is gemakkelijk te doorzien en in de Nederlandse verhoudingen is zij ook gemakkelijk te weerstaan; meer dan wat moed is daar (opnieuw) niet voor nodig. Laten wij overigens niet menen dat een universiteit die een dergelijke "politisering" weet te verhinderen, verder buiten de politiek staat: het is duidelijk dat het naar mijn mening terechte verzet tegen een "politisering" van de universiteit op een politieke stellingname berust.

Waar het mij om gaat is echter iets anders. Bij machten binnen de universiteit, die de academische vrijheid bedreigen, denk ik niet alleen aan bepaalde politieke opvattingen, maar vooral aan bepaalde opvattingen van wat wetenschap is en behoort te zijn. Wat ik bedoel kan ik duidelijk maken door nog eens de Memorie van Toelichting ter hand te nemen.

Het onderwijs dat wij geven moet - zo zegt de Memorie van Toelichting - verantwoord onderwijs zijn, en wel verantwoord "volgens de aan de professie ontleende standaarden", en "het onderzoek zal uiteraard moeten voldoen aan door de vakgenoten erkende maatstaven". Maar wie of wat is "de professie"; en welke vakgenoten mogen vaststellen aan welke maatstaven het onderzoek "uiteraard" zal moeten voldoen? Voor wij het weten, zitten wij in een situatie, waarin een junta van "vakgenoten" gaat decreteren: dit is de wetenschappelijke methode; wie wetenschappelijk wil werken moet zich aan de methode houden; resultaten die niet langs deze weg worden verkregen zijn, wat zij verder ook waard mogen zijn, onwetenschappelijk; verantwoord onderwijs bestaat in het doorgeven van

wetenschappelijke inzichten, en in het leren werken met de wetenschappelijke methode; binnen het schrikdraad van de conventie is er "uiteraard" academische vrijheid, maar je moet wel binnen het schrikdraad blijven, want in het bos zijn de wilde dieren ... Het resultaat is, dat de wetenschap terecht komt in wat Mill in zijn *Essay on Liberty* noemt "the deep slumber of a decided opinion" ¹⁷ en dat het conformisme wordt beloond.

Laten wij eens een eenvoudige vraag stellen: wanneer zijn de meningen van professor X wetenschappelijk, en wanneer zijn zij dat niet? Wat voor de één een wetenschappelijk inzicht is, is voor de ander op grond van zijn wetenschappelijk inzicht onzin. Maar er zijn toch criteria die ons in staat stellen om wetenschappelijke inzichten van andere, niet-wetenschappelijke, te onderscheiden ¹⁸? Wij weten toch wat wetenschap is? En wanneer wij het zelf niet weten dat is er toch een wetenschappelijk forum dat de erkende maatstaven kent en weet wat wetenschap is? Laat ons zien.

Hegel heeft lang geleden een grote *Wissenschaft der Logik* geschreven. Is dat wetenschap? Er zijn mensen die de logica van Hegel diepzinnige onzin vinden. Dat komt, zou Hegel zeggen - en hij heeft het indertijd ook gezegd - omdat die mensen niet weten wat wetenschap is; waarop die mensen waarschijnlijk zeggen, dat Hegel dat zelf niet weet ... En wat zegt het wetenschappelijk forum? Het is verdeeld. In Oost-Europa zegt het wetenschappelijk forum, dat Hegel aan het begin staat van het wetenschappelijk inzicht in de dialectiek van de geschiedenis, in het Westen is de meerderheid van het forum van mening, dat de *Wissenschaft der Logik* een heel eigenaardig boek is, dat met wetenschap niets en met logica weinig te maken heeft. Ik zwijg voor het gemak over de situatie, waarin de faculteitsraad voor wetenschappelijk forum speelt.

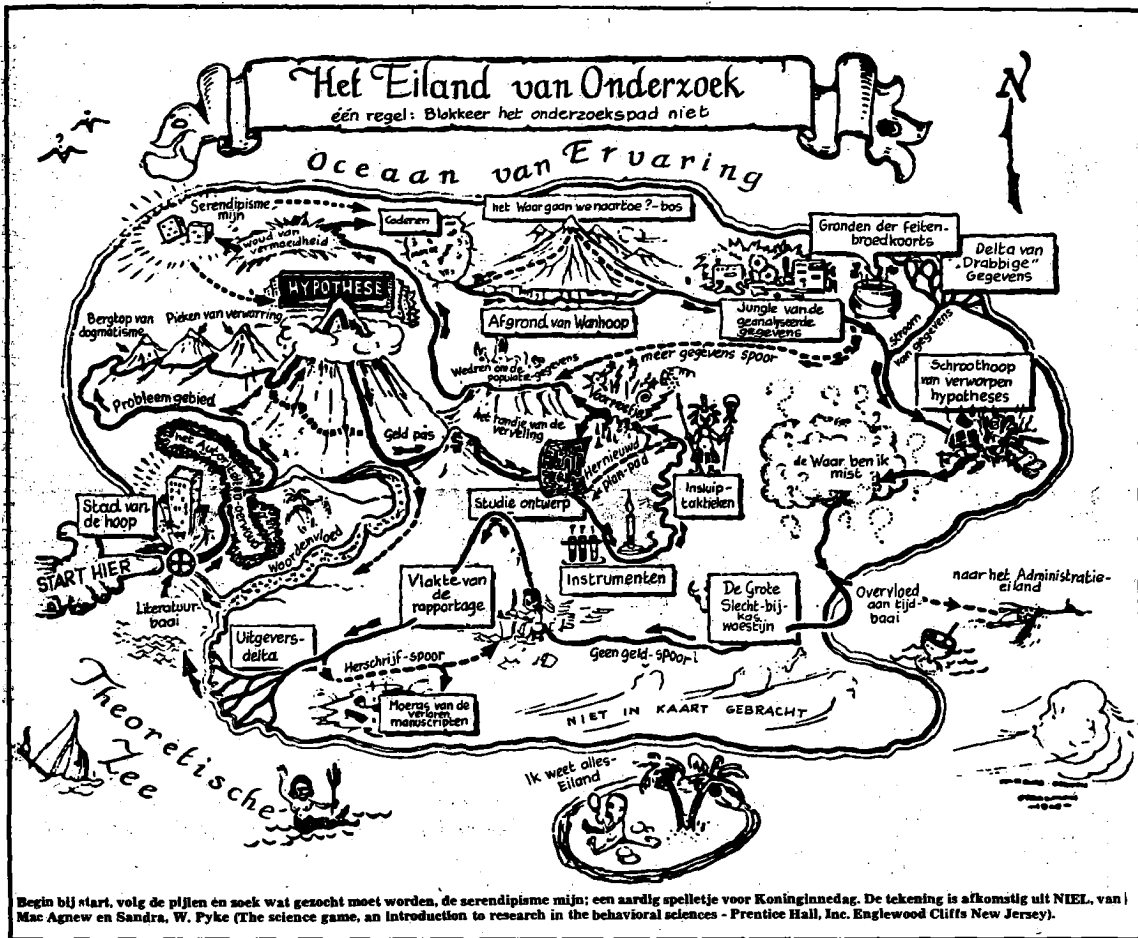
Ik werk dat nog wat verder uit. Het wetenschappelijk forum (dat, zoals wij hebben vastgesteld, niet bestaat) heeft nu twee mogelijkheden. Het kan tolerant zijn en toestaan, dat in de universiteiten en hogescholen aan de man wordt gebracht wat naar zijn mening - naar zijn maatstaven - geen wetenschap is, maar onzin. Het kan intolerant zijn en er voor zorgen, dat de onzin van de universiteit wordt geweerd. Gewoonlijk hult de intolerantie zich in de wijde mantel van de verantwoordelijkheid: wij moeten ervoor zorgen, dat onze studenten goed worden opgeleid en dat zij over vijf jaar of straks misschien over vier jaar wetenschappelijk kunnen werken. Werkelijk grimmig wordt het, wanneer er geld moet worden verdeeld. Valt er niet veel te verdelen, dan zal het wetenschappelijk forum ervoor moeten zorgen dat het weinige goed wordt besteed - en dan is het met de tolerantie gedaan. Dat is het grote gevaar in die voorwaardelijke financiering, die ons in de nota over het universitaire

onderzoek wordt voorgesteld (en heb ik de nota goed begrepen dan is het meer dan een voorstel). Het kan goed gaan, wanneer het beleid wordt toevertrouwd aan verstandige mensen, die werken in de geest van Erasmus; wanneer het niet goed gaat, wordt het artikel over de academische vrijheid een dode letter. In dat geval wordt de vraag wat wetenschap is en wat voor een voorwaardelijke financiering in aanmerking kan komen vrijwel identiek aan de vraag wie de macht heeft. In een systeem van voorwaardelijke financiering krijgt Galilei geen kans: het wetenschappelijk forum - in zijn tijd geslotener en eensgezinder dan nu - erkent zijn methode niet, de resultaten zullen er wel naar zijn, wat Galilei doet is geen wetenschap. Een ander voorbeeld: de vakgenoten, aan wier maatstaven Nietzsche zich had moeten houden - zich "uiteraard" had moeten houden, zegt de Memorie van Toelichting - stellen met verdriet en met tegenzin vast, dat *Die Geburt der Tragödie* een onwetenschappelijk boek is en dat zij, gegeven een systeem van voorwaardelijke financiering van het wetenschappelijk onderzoek, Nietzsche maar liever wat op de achtergrond moeten houden, want de academische vrijheid is "uiteraard" niet de vrijheid om je tijd te gebruiken "met het denken en schrijven van de grootst mogelijke nonsens". Kortom, wie zich niet aan de spelregels houdt, wordt niet gestraft: het kwaad straft zichzelf.

U begrijpt dat ik pleit voor een wijze tolerantie, die duizend bloemen laat bloeien en die niet decreeteert welke ring de echte is ¹⁹. Terwijl ik dat zeg, ontgaat het mij niet, dat het systeem de tolerantie vernietigt: het vraagt om mensen die hun voet tussen de deur weten te krijgen, en wie zich aan de erkende maatstaven conformeert, maakt een goede kans.

Het is natuurlijk niet mijn bedoeling, dat iedereen in het wilde weg van alles moet kunnen zeggen en dat dat dan moet kunnen doorgaan voor wetenschap. Wetenschap is een zaak van argumenten, voor en tegen, wetenschap vertoont een zekere samenhang in de aaneenschakeling van de gedachten, en er is nog veel meer over te zeggen. Ik pleit slechts voor die verscheidenheid van theoretische ontwerpen die wij eigenlijk niet willen ²⁰ en die de voorwaarde is voor de verdere ontwikkeling van de wetenschap.

3. Ik kom nu tot de derde dimensie van de academische vrijheid. Die vrijheid is nooit een gegeven dat men om zo te zeggen achter zich heeft, zij is veeleer iets wat wij nog moeten verwerven. Wie op zoek gaat naar de academische vrijheid wordt niet alleen geconfronteerd met machten binnen en buiten de universiteit, die de academische vrijheid bedreigen; hij komt in de eerste plaats zichzelf tegen, zichzelf met al zijn stellingen, gevestigde meningen,

Begin bij start, volg de pijlen en zoek wat gezocht moet worden, de serendipisme mijn; een aardig spelletje voor Koninginnedag. De tekening is afkomstig uit NIEL, van Mac Agnew en Sandra, W. Pyke (The science game, an Introduction to research in the behavioral sciences - Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs New Jersey).

"decided opinions", vooroordelen, conventies enz. die vaak de stellingen van een hele cultuur zijn; zichzelf ook te midden van autoriteiten die weten hoe het is en hoe het behoort te zijn. In die situatie is er geen vrijheid, eerder zijn wij onze eigen gevangenen, en nu begint de weg naar de vrijheid, die de weg van de methodische twijfel is. Ook in de wereld van de wetenschap moet die weg worden afgelegd, want ook de wetenschap bestaat voor een gedeelte - en hoe groot dat gedeelte is, waag ik niet te schatten - uit gevestigde meningen, vooroordelen, conventies, ook de wetenschap kan dogmatisch zijn ²¹.

Als uitweg uit de gevangenis noemde ik de methodische twijfel; ik had ook, met Wittgenstein, de *imagination* kunnen noemen. *Imagination* is de verbeeldingskracht die ons in staat stelt de wereld op een nieuwe manier te zien ²²; soms is het een langzaam opdagen van een andere mogelijkheid, soms overvalt het ons, dat je het ook anders kunt zien ²³. De *imagination* is het kruispunt, waar kunst en wetenschap elkaar ontmoeten; ik denk dat er zonder *imagination* geen kunst is, en dat er zonder *imagination* op zijn hoogst conventionele wetenschap, "normal science" ²⁴ is. In de mensen die in de loop van de eeuwen de wetenschap verder hebben gebracht heeft vaak iets van de kunstenaar gezeten. Natuurlijk gaan de wegen van kunst en wetenschap ook weer uiteen, nadat zij elkaar op het kruispunt *imagination* hebben ontmoet: de kunst is geen wetenschap, en de wetenschap - daar is geen kunst aan.

Wat ik wil zeggen kan ik nog wat verder verduidelijken met de kaart van Research Island, die ik onlangs toevallig in handen kreeg ²⁵. Niets zou mij liever zijn dan het hele eiland met U te verkennen, maar daarvoor hebben wij weer geen tijd; misschien kunnen wij over een jaar doen wat wij nu moeten nalaten. De kaart die wij voor ons zien is een conventionele kaart, aan de bovenkant is het Noorden. Research Island maakt deel uit van een kleine archipel, waartoe ook het bestuurseiland en het Ik-weet-alles-eiland behoren. Bestuurseiland staat niet op de kaart, het Ik-weet-alles-eiland wel: het ligt ten zuiden van Research Island. Dat het een zelfstandig eiland is, is terecht; dat waterstaat het nog niet met het eiland van onderzoek heeft verbonden, is eveneens terech. Wie alles weet hoeft niets meer te onderzoeken, hij leeft gelukkig en heel tevreden op zijn kleine eiland onder de palmbomen. Nooit zal hij op het eiland van onderzoek langs het ravijn van de wanhoop lopen en nooit in de dichte mist van waar-ben-ik. Dat op Ik-weet-alles-eiland maar één man zou wonen, zoals de kaart suggereert, is een detail waarvan ik de juistheid niet heb geverifieerd; wie iets van wetenschapstheorie weet zal begrijpen waarom ik dat niet heb gedaan.

Begeven wij ons nu naar Research Island. Wij betreden het eiland in het

zuid-westen, in de stad van de hoop. Toen wij de kaart bespraken, zei iemand tegen mij: let even op, het begint niet in de stad van de hoop, want om de stad te bereiken moet je door de literatuurbaai heen. Mijn antwoord daarop is: hoe zou de stad die je zo bereikt nog de stad van de hoop kunnen zijn? Het begint dus in de stad van de hoop, en degenen die voor het eerst in ons midden zijn zullen dat wel willen bevestigen, al weten zij misschien niet zo goed wáár zij op hopen. Maar wij blijven niet in de stad van de hoop, wij gaan verder en komen onmiddellijk buiten de stad in de jungle van de autoriteiten, waarin je je met geweld en met een hakmes een weg moet banen. Die jungle van autoriteiten noemt men ook wel het wetenschappelijk forum. Veel mensen klampen zich aan één autoriteit vast en brengen de rest van hun leven door in het schemerduister: Doornroosje, "the deep slumber of a decided opinion". Sommigen van hen mogen, wanneer zij veel kennis hebben verworven, naar Ik-weet-alles-eiland verhuizen. Anderen vinden een weg door de verraderlijke lianen heen en weten nu eens voor altijd, dat er voorbij de jungle geen autoriteiten zijn, maar dat Research Island, om met Kant te spreken, een land is van vrije burgers.

Maar wanneer wij de jungle van de autoriteiten nog maar nauwelijks achter ons hebben gelaten en in ons probleemgebied zijn binnengesproken, ligt voor ons de besneeuwde bergtop van het dogmatisme, van "dit is de methode, zo moet je werken, en anders is het geen wetenschap". Wie een kaart maakt, moet dingen weglaten: U ziet dus op de kaart niet alle hollen van de kluizenaars, meest methodologen, die zich in de bergwand hebben gevestigd. Wie er in slaagt om de bergtop van dogmatisme heen te komen, wie dan merkt dat het om hem heen stil wordt en denkt dat het leed nu wel is geleden, ziet voor zich de pieken van de verwarring - en op dat moment verlaten wij het eiland van onderzoek. Wie zo ver is gekomen, begint te vermoeden wat academische vrijheid is, en hij ziet wat meewarig terug op de mededeling in de Memorie van Toelichting, dat wij de vrijheid hebben om eigen wetenschappelijke inzichten te volgen en daarbij niet afhankelijk te zijn van bepaalde politieke opvattingen ...

Wie wetenschappelijk onderwijs wil geven, heeft een moeilijke taak. Hij moet mensen een vak leren - rechten, economie, maar vooral wetenschap - hij moet ze leren methodisch te werken en kritisch te zijn, hij moet er voor zorgen dat hij geen Autoriteit kan worden, hij moet met hen meelopen langs de bergtop van dogmatisme, hij mag hun *imagination* onder geen voorwaarde doven en hij moet delen in hun verwarring. Tegelijkertijd is het heel een-

voudig, Kant heeft als altijd gelijk:

"Lasst diese Leute nur machen; wenn sie Talent, wenn sie tiefe und neue Nachforschung, mit einem Worte, wenn sie nur Vernunft zeigen, so gewinnt jederzeit die Vernunft. Wenn ihr andere Mittel ergreift, als die einer zwanglosen Vernunft ... so macht ihr euch lächerlich" ²⁵.

Wij gaan nu over tot de uitreiking van de Ad-Fontes-penning aan vier mensen die zich uitzonderlijk verdienstelijk hebben gemaakt voor onze universiteit. Ik begin met U de penning te laten zien.

Aan één kant ziet U de beeltenis van Erasmus die een oud handschrift bestudeert, en de woorden *suis oculis cernere*; dat is latijn - de taal waarin Erasmus zijn boeken en zelfs zijn brieven heeft geschreven - en het betekent "met eigen ogen zien" of "met eigen ogen onderscheiden". De woorden zijn ontleend aan een brief van Erasmus aan Ch. Fisher uit het jaar 1505, en zij geven een goede karakteristiek van de arbeid van deze grote humanist: niet uitgaan van wat anderen hebben gezegd, maar van wat je zelf hebt gezien. *Suis oculis cernere*; goed beschouwd is dat de essentie van de academische vrijheid.

Aan de andere kant van de penning ziet U een meisje dat water schept uit een bron, en daarbij staan de woorden *ad fontes*, waaraan de penning zijn naam ontleent. *Ad fontes* betekent "naar de bronnen", de woorden zijn karakteristiek voor het werk van de grote humanisten van de zestiende eeuw: terug naar de oudste documenten van de klassieke cultuur en van het christendom.

De spreuken vullen elkaar aan. Samen geven zij een goed beeld van de werkwijze van Erasmus en samen zijn zij een richtsnoer voor wetenschappelijke arbeid, ook in onze tijd.

De penning ten slotte is in 1976 voor het eerst uitgereikt en tot nu toe hebben twaalf mensen hem ontvangen.

De eerste Ad-Fontes-penning gaat naar prof. mr. H. van den Brink, die is voorgedragen door de Bibliotheekcommissie. Prof. Van den Brink heeft na het vertrek van de vorige bibliothecaris en tot het moment waarop onze nieuwe bibliothecaris zijn werk begon, dus van juli 1978 tot juli 1980, naast zijn werk in de faculteit der rechtsgeleerdheid de omvangrijke taak van bibliothecaris waargenomen, en hij heeft dat op een voorbeeldige manier gedaan. Ik heb dat niet van horen zeggen, ik heb het - *suis oculis cernere* - als vertegenwoordiger van de Centrale Interfaculteit in de bibliotheekcommissie zelf gezien. Wij staan in het informatiesysteem, dat een bibliotheek in wezen is, voor grote veranderingen, en wij kunnen ons er nog geen voorstelling van maken, hoe de bibliotheek er in het jaar 2000 uit zal zien. U, professor Van den

Brink, bent die veranderingen heel rustig en heel zakelijk tegemoet getreden en hebt de universiteit in het interregnum een grote dienst bewezen. Het besluit U de Ad-Fontes-penning toe te kennen is het College van Bestuur niet moeilijk gevallen. Ik verzoek U nu naar boven te komen om de penning in ontvangst te nemen.

De tweede penning gaat naar prof.dr. J.A.A. van Doorn, die is voorgedragen door het bestuur van de faculteit der sociale wetenschappen. Prof. Van Doorn is drie jaar, van 1977 tot 1980, dekaan geweest van de subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen en tegelijkertijd dekaan van de gehele faculteit der sociale wetenschappen. Hij heeft in die tijd onder andere gewerkt aan de totstandkoming van de opleiding in de politicologie, maar zijn verdiensten voor onze universiteit gaan ook verder in de tijd terug: hij is de initiatiefnemer geweest en in zekere zin de bouwmeester van onze faculteit der sociale wetenschappen. Ik heb U, professor Van Doorn, in het College van Dekanen leren kennen als een wijze man en - zo mag ik het wel zeggen - als een goede vriend. Het College van Bestuur is gelukkig, dat het de gelegenheid heeft gekregen U de Ad-Fontes-penning toe te kennen als teken van zijn grote waardering voor het werk dat U voor onze universiteit hebt verricht. Ik verzoek U op Uw beurt naar boven te komen en de penning in ontvangst te nemen.

De derde penning gaat naar prof.dr. S.A. de Lange, die is voorgedragen door het bestuur van de faculteit der geneeskunde. Geleerden zijn vaak eigengereide mensen, die het moeilijk vinden zich aan regels te houden en zich in een gareel te schikken. Naar die maatstaf gemeten heeft de faculteit der geneeskunde veel meer geleerden in haar midden dan enige andere faculteit; dekaan te zijn van die faculteit, drie jaar lang, dat moet een lastig karwei zijn. U, professor De Lange, bent er in geslaagd dat karwei te klaren en U hebt dat gedaan met veel vriendelijkheid, veel hoffelijkheid, veel charme en (waar nodig) met een grote vasthoudendheid. Bovendien hebt U mij, evenals professor Van Doorn, in Uw functie van prorector veel hulp gegeven bij de vervulling van mijn taak. In het College van Dekanen zullen wij U missen, vergeten zullen wij U niet. U zult in de Ad-Fontes-penning zien wat het College van Bestuur er in ziet: een tastbaar bewijs van grote waardering voor Uw werk. Ik verzoek U de penning in ontvangst te komen nemen.

En dan gaat ten slotte in de orde van het alfabet de vierde penning naar

de heer Sappelli, tot voor kort pedel van onze universiteit en dus verantwoordelijk voor het goede verloop van alle ceremonieën en plechtigheden in en om de aula. Lang voordat de Erasmus Universiteit werd gesticht, was de heer Sappelli al pedel; hoe dat kan, dat kunt U met wat nadenken zelf vinden. U bent, mijnheer Sappelli, misschien niet als pedel, compleet met toga en staf, geboren, maar een geboren pedel bent U wel met veel gevoel voor decorum, hechtend aan de goede stijl en de goede toon. Wij hebben niet lang samengewerkt, maar lang genoeg om mij de zekerheid te geven dat ik veel - eigenlijk alles - aan U kon overlaten. Het enige wat ik nog had te doen was me naar Uw strenge maatstaven goed gedragen; ik hoop dat te hebben gedaan. Het College van Bestuur is gelukkig U als teken van zijn waardering voor de wijze waarop U leiding hebt gegeven aan de academische plechtigheden de Ad-Fontes-penning te mogen overhandigen. Ik verzoek U naar boven te komen en de penning in ontvangst te nemen.

Met de uitreiking van de Ad-Fontes-penningen eindigt deze plechtigheid. Ik verklaar het academisch jaar 1980-1981 voor geopend en sluit deze samenkomst.

NOTEN

1. Nadat ik deze rede had geschreven vond ik in het Nederlands Juristenblad van 28 juni 1980 het artikel van prof. mr. J.J.M. van der Ven: *De Academische vrijheid: kreet of begrip?* (Nederlands Juristenblad 55.26, p. 628-637), dat ik niet meer in deze rede heb kunnen meenemen. De taal van het artikel is een andere dan die van deze rede: prof. Van der Ven is jurist, ik ben dat duidelijk niet. Niettemin is er een grote overeenkomst tussen zijn kanttekeningen bij artikel 4 van het Voorontwerp van Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs 1981 en de mijne. Dat er ook verschillen zijn, zal ieder die de teksten met elkaar vergelijkt onmiddellijk zien. Met name voor wat betreft de voorgeschiedenis van artikel 4 van het Voorontwerp is het artikel van prof. Van der Ven een waardevolle aanvulling op deze rede; wie zich in "de academische vrijheid" wil verdiepen, zal het zeker ter hand moeten nemen.

2. *The Autobiography of Bertrand Russell, 1914-1944* (Volume II). Allen and Unwin Ltd. London 1968, p. 219: "A typical American witch-hunt was instituted against me, and I became taboo throughout the whole of the United States".

3. Voor de bibliografische gegevens zie noot 1.

4. De officier van justitie noemde zijn denkbeelden "Lecherous, libidinous, lustful, venerous, erotomaniac, aphrodisiac, irreverent, narrow-minded, untruthful, and bereft of moral fiber", o.c. p. 219.

5. Uitvoeriger informatie over het proces is te vinden in *The Bertrand Russell Case*, ed. by John Dewey and Horace M. Kallen, Viking Press, 1941, en in de Appendix van B. Russell: *Why I am not a Christian*, ed. by Paul Edwards. Allen and Unwin Ltd. London 1957.

6. Deskundigen zeggen dat onderwijs en wetenschap daar alleen maar beter van kunnen worden.

7. M. Nijhoff: *De wandelaar*. A.A.M. Stols, 's-Gravenhage 1941³, p. 5.

8. Die door Russell wordt gedefinieerd als "the independence of duly constituted academic bodies, and the right to make their own appointments", zie *The Autobiography of Bertrand Russell*, p. 232. Het commentaar van John Dewey is te mooi om het hier niet te vermelden: "If men are going to be kept out of American colleges because they express unconventional, unorthodox or even unwise views (but who is to be the judge of wisdom or lack of wisdom?) on political, economic, social or moral matters, expressing those views in publications addressed to the general public, I am heartily glad my own teaching days have come to an end"; o.c. p. 234.

9. "Ik ben een groot voorstander van Academische Vrijheid, ook al bestaat hij (!) in Nederland niet"; Vrij Nederland van 19 juli 1980, p. 11.

10. Artikel 17 van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs bepaalt dat een universiteit ten minste drie faculteiten bevat, waaronder in elk geval de faculteit der geneeskunde of die der wiskunde en natuurwetenschappen. Artikel 17.3. voegt bij die drie faculteiten de centrale interfaculteit, die in elk geval de wijsbegeert omvat. Toen in 1975 in Maastricht een nieuwe medische faculteit werd gesticht, moest er in Limburg meteen maar een universiteit ontstaan; zo ontstond in 1975 in strijd met artikel 17.2. van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs de Rijksuniversiteit Limburg; zie

Wet Rijksuniversiteit Limburg van 3 december 1975, Staatsblad 717. Nu, in 1980, is het bestaan van een universiteit die slechts twee faculteiten omvat een van de argumenten voor de conclusie "dat er geen reden is om naast de benaming "universiteit" de term "hogeschool" te handhaven; zie de Memorie van Toelichting bij het voorontwerp, p. 119. Dat het tweede argument even goed is als het hier vermelde kan men in de Memorie van Toelichting nalezen.

11. "vormt", zegt de Memorie van Toelichting; "is", zou ik liever zeggen; zie Voorontwerp van Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1979, p. 108. Alle citaten uit de Memorie van Toelichting bij artikel 4 van het voorontwerp zijn te vinden op pp. 108-109; bij andere citaten uit dit gedeelte van de Memorie van Toelichting zal ik niet meer vermelden waar zij zijn te vinden.

12. Prof.dr. J. Moll: *Wetenschappelijke vrijheid en onvrijheid*, Universiteit en Hogeschool XXV:5 (maart 1979), p. 355.

13. De definitie ligt vrij dicht bij die van Frank A. Tredinnick in het artikel *Academic Freedom* in *The International Encyclopedia of Higher Education*. Jossey-Bass, San Francisco-Washington-London 1977: "Academic freedom is the freedom of the teacher within his or her field of study. It is a safeguard that allows researchers and teachers in institutions of higher learning to pursue their work without the inhibition, prohibition, or direction of political, ecclesiastical, or other administrative authorities ..." etc. Het voornaamste verschil is, dat Tredinnick de academische vrijheid beperkt tot "researchers" en "teachers", terwijl voor mij de academische vrijheid betrekking heeft op allen in de universiteit.

14. William Manchester: *The Glory and the Dream*. A narrative history of America, 1932-1972. Bantam Books, Toronto-New York-London 1975, p. 576ff. "The silent generation shunned commitments of any sort, and it was above all politically illiterate. Its members could not be disillusioned because they had no illusions", o.c. p. 578.

15. Prof.dr. Ch.P.A. Geppaert: *Enige opmerkingen over de grondbeginselen van de wetenschappelijke vrijheid*. Universiteit en Hogeschool XXV:4 (januari 1979), p. 259. Ik herinner in dit verband ook aan de rede van prof.dr. B. Leijnse ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar 1978-1979.

16. "The *dirigiste* role of the committee, however, had actually increased to a point where the committee was "more and more determining what shall be taught and studied in our universities and at which university a particular branch of learning shall be pursued", aldus *The International Encyclopedia of Higher Education*, s.v. *Academic Freedom*, p. 30. Het citaat is ontleend aan het rapport *The University Grants Committee and the universities* uit het jaar 1976.

17. J.S. Mill: *An essay on liberty*, p. 53. Ik ontleen het citaat aan Isaiah Berlin: *Four essays on liberty*. Oxford University Press 1969, p. 189.

18. Een vraag in het voorbijgaan: moeten wij wel trachten uit te maken wat wetenschappelijk is (en dus moet worden aangemoedigd) en wat niet-wetenschappelijk is (en dus moet worden geweerd)? "The separation of science and non-science is not only artificial but also detrimental to the advancement of knowledge"; aldus Paul Feyerabend: *Against method*. Outline of an anarchistic theory of knowledge. Verso, London 1978, p. 306. Ook John Dewey vraagt zich af "who is to be the judge of wisdom or lack of wisdom", zie noot 7.

19. Omdat men in onze verlichte tijd niet te veel kennis mag veronderstellen teken ik hierbij aan, dat noch de bloemen noch de ring door mij zijn bedacht. De bloemen ontleen ik aan Mao-tse-toeng, de ring - de drie ringen - aan het toneelstuk *Nathan der Weise* van G.E. Lessing, waarin ook deze regels voorkomen:

... Möglich; dass der Vater nun
Die Tyrannei des einen Rings nicht länger
in seinem Hause dulden wollen ...

20. "Men want to curtail the liberties of other men, either (a) because they wish to impose their power on others; or (b) because they want conformity - they do not wish to think differently from others, or others to think differently from themselves; or, finally, (c) because they believe that to the question of how one should live there can be (as with any genuine question) one true answer and one only"; Isaiah Berlin, o.c. p. 185.

21. In de *Kritik der reinen Vernunft* maakt Kant het onderscheid tussen een kritische en een dogmatische filosofie. Ik denk dat wij naar aanleiding daarvan zouden kunnen spreken over dogmatische en kritische wetenschap, waarbij ik onmiddellijk aantekenen, dat een dogmatische wetenschap - "the deep slumber of a decided opinion" - geen wetenschap is in de strenge zin van het woord.

22. Over de *imagination* zie Ludwig Wittgenstein: *Philosophical Investigations*, translated by G.E.M. Anscombe. Blackwell, Oxford 1963, o.a. p. 207.

23. "... the 'dawning' of an aspect ...", Ludwig Wittgenstein, o.c. p. 194; "... the flashing of an aspect ..." Ludwig Wittgenstein o.c. p. 197.

24. Th.S. Kuhn: *The structure of scientific revolutions*. The University of Chicago Press, Chicago 1962, Chapter 2.

25. De kaart is afgedrukt in NRC-Handelsblad van 30 april 1980.

26. Immanuel Kant: *Kritik der reinen Vernunft*, neu herausgegeben von Theodor Valentiner. Philosophische Bibliothek, Band 37. Meiner, Leipzig 1913¹⁰, S. 624. Uit het feit dat ik Kant citeer uit een obscure - en goedkope - editie kan men concluderen dat ik deze rede niet op de werkplek maar thuis heb geschreven. Die conclusie is juist.